

УДК 159.9.018

Шибрук Оксана В'ячеславівна,*психолог сектору психологічного забезпечення Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, м. Львів*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

Стаття присвячена проблемі соціальної адаптації курсантів-першокурсників до нових умов навчання у вищому навчальному закладі. Розробка корекційних заходів з прискорення адаптації і запобігання дезадаптації – це ключові питання окресленої проблеми.

Ключові слова: курсанти-першокурсники, вищий навчальний заклад, соціальна адаптація, соціально-психологічний тренінг, психокорекційні вправи.

Шибрук О. В. Психологические особенности социальной адаптации курсантов-первокурсников

Статья посвящена проблеме социальной адаптации курсантов-первокурсников к новым условиям обучения в вузе. Разработка коррекционных мероприятий по ускорению адаптации и предотвращения дезадаптации – это ключевые вопросы обозначенной проблемы.

Ключевые слова: курсанты-первокурсники, высшее учебное заведение, социальная адаптация, социально-психологический тренинг, психокоррекционные упражнения.

Shybruk O. V. Psychological Characteristics of Social Adaptation of the First-year Cadets

This article is devoted to the problem of social adaptation of first-year cadets to new learning environment in higher education. Development of corrective measures to facilitate adaptation and the prevention of exclusion is a key issue of the studied problem.

Key words: first-year cadets, higher education, social adaptation, social and psychological training, Psiho Corrective activities.

Актуальність теми. Проблема соціальної адаптації особливо гостро відчувається у молодіжному середовищі. Вона позначається і на психічному здоров'ї молодої людини, і на формуванні її ціннісних норм, і на формах поведінки. Велика кількість молоді, що схильна до девіантної поведінки, свідчить про домінування в їхньому соціальному розвитку саме низької соціальної адаптації. Тому соціальна адаптація стає важливою категорією понятійного апарату соціальної педагогіки, а також предметом глибокого практичного вивчення і втручання.

Аналіз наукових публікацій з проблеми адаптації особистості (С. Максименка, В. Моляко, Г. Балла, М. Боришевського, Г. Васяновича, М. Варія, Н. Жигайло, В. Рибалки, В. Семиченко, О. Солодухової, Т. Яценко) дозволяє зробити висновок про те, що, незважаючи на великий інтерес до цієї проблеми в психологічній теорії і практиці, цей аспект не може бути зарахований до кількості достатньо розроблених. Аналізу процесів і труднощів адаптації військовослужбовців (представників інших силових структур) присвячена низка робіт вчених-військових (А. Я. Анцупов, М. І. Дяченко, Л. Ф. Железняк, В. В. Коннов, В. І. Конюков, В. А. Мотолицький, Ж. Г. Сінокосов, В. Я. Яблонько). Окремі аспекти професійної та соціально-психологічної адаптації військовослужбовців стали об'єктом дисертаційних досліджень вітчизняних (В. В. Богуславський, Г. С. Дунін, Т. А. Дягтеренко, М. Г. Мелконян, Л. Г. Шатворян, О. О. Назаров тощо) і зарубіжних авторів (С. Кабеле, Альфонсо Маріо І. Рамос та ін.) [1; 2; 3; 4; 8].

Мета дослідження полягає у розкритті психологічних особливостей процесу соціальної адаптації курсантів-першокурсників та соціально-психологічних факторів діяльності психолога з вирішення проблем соціальної адаптації курсантів-першокурсників до нових умов навчання.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити найбільш загальні підходи до визначення поняття адаптації. Загальне поняття адаптації визначають як процес взаємодії соціального середовища і особистості, спрямований на включення людини в новий для неї вид діяльності, а також пристосування індивіда до нових умов середовища. У вищих навчальних закладах адаптація пов'язана з включенням курсантів – вчорашніх абітурієнтів – в нові умови життя. Причому поняття «адаптація курсантів» має конкретний характер і означає насамперед саме пристосування особистості до конкретних умов вищого навчального закладу (ВНЗ).

Виходячи з найважливіших напрямів становлення особистості, основний зміст процесу адаптації курсантів молодших курсів пропонуємо визначити як:

- ознайомлення з новими видами навчальної діяльності;
- нове ставлення до професії;

- освоєння нових навчальних норм, оцінок, засобів і прийомів самостійної роботи, інших вимог;
- пристосування до нового типу навчального колективу, його звичаїв і традицій;
- пристосування до нових умов побуту в курсантських казармах, нового культурного середовища, нових форм використання вільного часу [7].

А особливістю майбутніх рятівників у процесі адаптації є проходження курсу молодого бійця (КМБ). Адже КМБ є початковим етапом випробування готовності особистості до професійної діяльності в екстремальних умовах. Паралельно з цим має місце спілкування у мікросередовищі (стосунки у колективі, спілкування з друзями), тощо. Особливість курсантського життя полягає у тому, що вони перебувають цілодобово в одному колективі (навчання, проживання, харчування). Процес соціалізації, завдяки якому відбувається розвиток особистості, нерозривно пов'язаний з міжособистісними відносинами.

Нами визначено деякі характеристики соціального статусу курсанта перших курсів вищого навчального закладу. Суттю такого статусу можна вважати оволодіння нормами і функціями майбутньої професійної діяльності. Відмінними рисами соціального статусу можуть бути:

- усвідомлення нової якості в своїй соціальній позиції, підвищене почуття власної гідності («я вже не школяр, а курсант»);
- прагнення закріпитися в цій новій для себе позиції;
- прагнення домогтися перших успіхів, які підтверджують нову, більш високу, позицію;
- зацікавленість і старанність у виконанні навчальної та іншої роботи у стінах ВНЗ;
- різноманітність навчальних і службових інтересів.

Навчання у вищому закладі освіти є одним з тих видів діяльності, який передбачає велике розумове та нервово-емоційне навантаження. В особливо складне становище потрапляють курсанти-першокурсники, які після важких випускних екзаменів у школі та ще складніших вступних іспитів у вищій навчальній заклад опиняються у незвичних соціальних умовах. Змінюється ритм роботи, відпочинку, сну; з'являються нові емоції та переживання. Досить часто вони призводять до фрустрації і розчарування [5; 6].

Щоб детальніше вивчити та знайти шляхи вирішення цієї проблеми, нами проведено діагностичне дослідження серед курсантів першого курсу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності у 150 осіб, яке складалося з двох етапів:

1 етап

Методами бесіди та контент-аналізу отриманої вербальної продукції були виявлені типові очікування, установки першокурсників щодо навчання в університеті. Узагальнені й найбільш типові очікування мають такий вигляд:

- 1) університет – «храм науки», в якому потрібно дуже багато часу приділяти навчанням;
- 2) здійснюється жорсткий контроль за військовою дисципліною та навчанням, зокрема, курсанти очікували:
 - систематичного контролю й опіки з боку офіцерів і кураторів («чому за нами ніхто не слідкує?»);
 - детальних пояснень щодо поведінки на лекціях і семінарах, у нарядах та на вільній годині («чому ніхто не пояснює, що і як потрібно робити?»);
- 3) очікування щодо ровесників, одногрупників:
 - знайомство буде організовано ззовні;
 - вдасться швидко зайняти бажаний статус у групі, стати «своїм»;
- 4) очікування щодо структурування вільного часу:
 - першокурсники передбачували, що викладачі допоможуть організувати самостійну підготовку до занять, а офіцери вільний час.

2 етап

Для діагностики проблем адаптації першокурсників був використаний метод анкетування. Анкета складалася з блоків питань, які відповідають основним проблемам, виявленим на попередньому етапі нашого дослідження.

Отже, запитання були спрямовані на виявлення:

1. Наявності переживання адаптаційного стресу.
2. Особливостей мотивації навчання.
3. Стратегії службової діяльності.
4. Орієнтації в ситуації поєднання навчання та служби в університеті.
5. Установок, уявлень, очікувань щодо навчання в університеті.

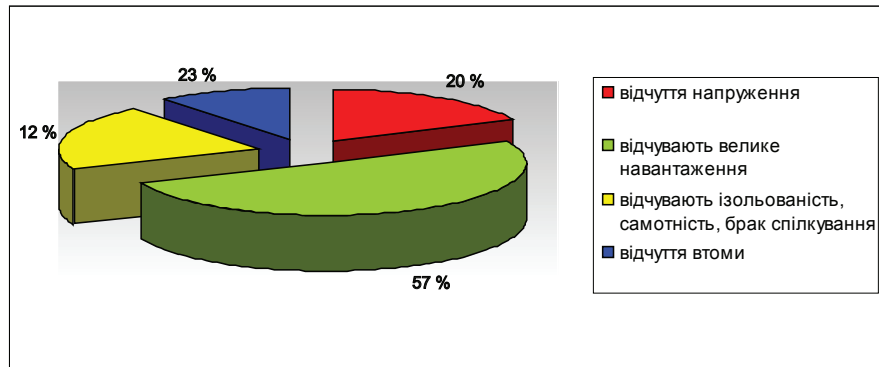

Рис. 1 Причини дезадаптації

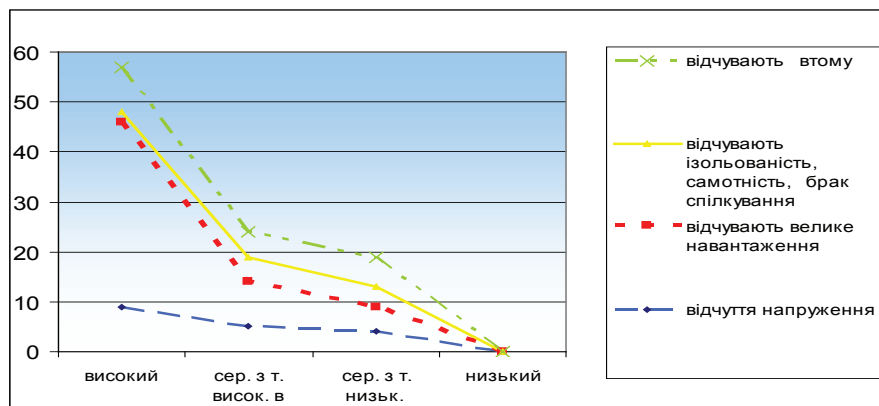

Рис. 2 Рівні схильності до дезадаптації

В результаті проведення опитування ми отримали такі дані: чимала кількість опитаних першокурсників – 50 % відчуває напруження, деяку ізолюваність, швидко втомлюється. Це, ймовірно, свідчить про те, що їм доводиться розподіляти свої зусилля між навчанням і службою. Ці зусилля не завжди ефективні, адже певна частина першокурсників не встигає підготуватися до семінарів, через несення добових нарядів, а лекційний матеріал не завжди розуміє. Водночас їхні очікування (щодо викладачів, власного взводу) виявляються хибними. Більшість курсантів-першокурсників губиться перед необхідністю засвоїти весь обсяг навчальної інформації в установлені програмні строки. В цих умовах відсутність навичок розумової роботи є однією з найважливіших причин неуспішності. Сюди відноситься не вміння писати конспекти, виділити в тексті головне і другорядне. Лише пізніше в них напрацьовується власна система скорочень, навички конспектування тощо.

Для нормальної і швидкої адаптації слід створити позитивний психологічний клімат в колективі – бажаний для курсанта стан, який свідчить про гармонію у внутрішньому психічному і соціальному його житті. З цією метою психологам і командирам взводів вищих навчальних закладів бажано:

- орієнтуватися в проблемах адаптації;
- вивчати реальні потреби курсантів;
- мати покликання до роботи викладача;
- проводити з курсантами довірчі бесіди, які давали б їм змогу висловити свої переживання, а згодом – упоратись із ними.

Доцільно: здійснювати опитування курсантів про їх настрій, причини образ та незадоволення; проводити індивідуальні бесіди з батьками з метою глибокого вивчення сім'ї;

- організовувати виховні заходи, в процесі яких проводити сеанси корекції поведінки, а саме: закріплювати впевненість курсанта у собі, вміння природно поводитися серед інших;
- тренувати прояви волі курсанта в різних життєвих ситуаціях, схвалювати за саме намагання подолати перешкоду, сприяти збереженню в курсантів самоповаги, розвивати якості, необхідні для виживання;
- проводити анкетування з метою перевірки самопочуття курсантів;
- проводити тестування з метою вивчення особистісних особливостей курсантів.

З метою прискорення процесу адаптації курсантів-першокурсників, на основі досліджень вітчизняних вчених Н. Жигайло, Х. Мазепи, нами створена «Програма адаптаційного курсу для курсантів першого року навчання». Ця програма передбачає:

- навички професійної етики психолога;
- використання психокорекційних вправ, спрямованих на прискорення процесу адаптації курсантів-першокурсників;
- підбір технік психотренінгової роботи з молоддю;
- створення системи психокорекційних заходів з вирішення проблем молоді.

Висновки. Оволодіння знаннями запропонованого курсу сприяє формуванню у педагогічних працівників готовності до управління процесом адаптації особистості. Після проведення нами заходів, передбачених у «Програмі адаптаційного курсу для курсантів першого року навчання» рівень тривожності та стан депресії у курсантів-першокурсників суттєво знизився. Дослідження показало, що процес адаптації курсантів-першокурсників до нових умов навчання можна прискорити за допомогою адаптивно-розвивальної програми психокорекційних заходів і технік психотренінгової роботи.

Література:

1. Балл Г.А. Понятие адаптации и ее значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопр. психол., 1989. – №1. – С. 92–100.
2. Боришевський М. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М. Боришевський. – К. : 2000. – 76 с.
3. Варій М.Й. Психологія особистості: Навч. пос. / М. Й. Варій – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
4. Васянович Г.П. Морально-правова відповідальність: теоретико- методологічний аспект: Монографія / Г. П. Васянович. – Львів : Ліга-Прес, 2000. – 246 с.
5. Жигайло Н.І. Психологічні особливості соціальної адаптації студентів-першокурсників: Молодь і ринок / Н. І. Жигайло. // Науково-педагогічний журнал. – 2012. – № 3 (86). – С. 26–32.
6. Максименко С.Д. Основи генетичної психології / С. Д. Максименко / – К. : НПУ Перспектива, 1998. – 543 с.
7. Мазепа Х., Жигайло Н. Програма адаптаційного курсу для студентів нового набору всіх спеціальностей Львівського державного медичного коледжу імені Андрея Крупинського / Х. Мазепа., Н. Жигайло. – Львів, 2003. – 25 с.
8. Яценко Т.С. Психологічні основи психокорекції: Навч. посіб. / Т.С. Яценко / К. : Либідь, 1996. – 246 с.